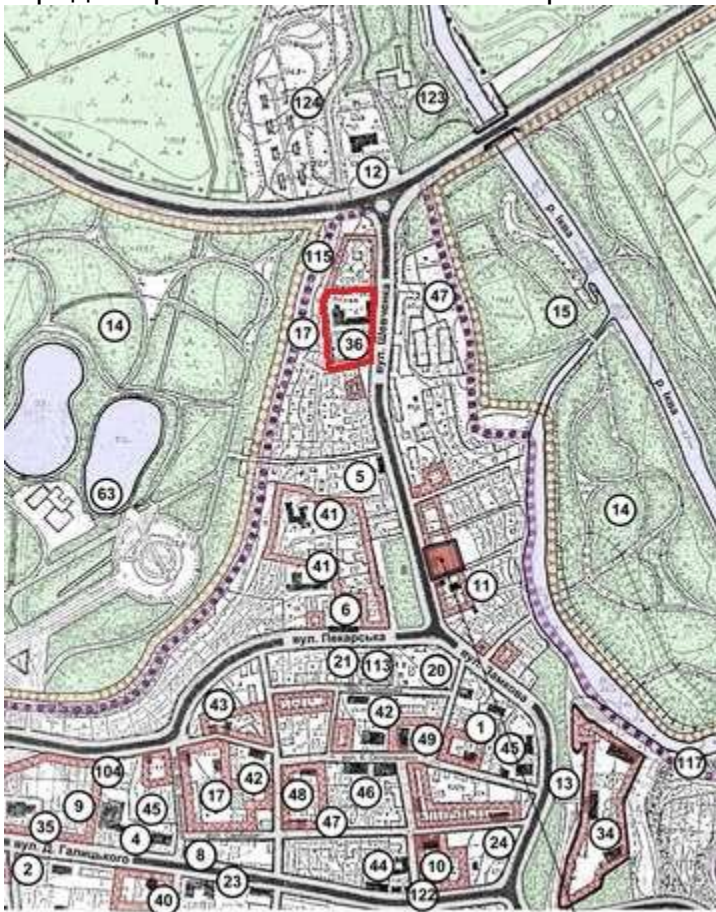

Світлана ЛЯХОВИЧ
ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПЛЕКСУ ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ
МОНАСТИРЯ СС. КАРМЕЛІТОК БОСИХ У М. ДУБНО
Історичні дані про пам'ятку архітектури

Пам'ятка архітектури та містобудівництва XVIII століття у м. Дубно Рівненської області колишній кармелітський дівочий монастир та костюл знаходиться на північному передмісті історичного центру міста. Нині парадна брама колишнього монастиря

замикає вулицю Шевченка (колишню Паненську).

Монастирський комплекс парадним фасадом звернений до півдня.

Побудований він у вигляді літери П і складається з об'ємів костюлу з західного боку і двох з'єднаних під одним дахом корпусів монастиря з південної та східної сторін ділянки. Ділянка сучасного парку

Схема сучасного розташування пам'ятки в середовищі міста

перед пам'яткою, що використовується під медичну установу, в цілому співпадає з конфігурацією старовинної огорожі монастиря за станом на XVIII століття _1_.

Збереглися

дві лінії старовинної огорожі з півдня та із сходу. Огорожа складена з цегли, потинькована

та побілена. До середини нашого століття з заходу зберігалися фрагменти мурованої огорожі, що пізніше була замінена металевою сіткою _2_. Сучасна брама виконана у кінці XIX – на початку XX століття. Вона зафіксована у теперішньому стані на фотовідбитку 1937 року _3_. У XIX столітті вказувалося на наявність дерев'яної брами з хвірткою. Брам у та хвіртку фланкують простінки з вигнутими завершеннями. Первісна брама втрачена. Нині перед фасадом онкодиспансеру розбитий невеличкий сад з декоративних дерев та рослин. Цей сад походить з 50-х років нашого століття. Старовинний монастир мав велику ділянку під садами та городями, що простягалися на схід і на захід від огорожі монастирського подвір'я. На початку XX століття, після того як було проведено шосе Дубно – Рівне, сад із заходу був ліквідований. В XIX столітті подвір'я монастиря та костьола було поділено на дві частини вузьким проходом, що провадив до парадного входу в монастир. Східна половина подвір'я являла собою типовий монастирський погост з фруктовими деревами та скульптурною композицією релігійного змісту. Композиція складалася з двох статуй – Богоматері, що була звернена до міста, та Ісусом – з протилежної сторони. Ці скульптури були встановлені у двосторонній каплиці,

Іконографія монастиря до перебудови православним відомством. 1890-ті рр.

що складалася зі стовпів, над якими було склепіння з гонтовим дахом _4_. За даними старожилів міста, недалеко від каплиці була прибудована до мурованої огорожі з півдня

наскрізна аркада - дзвіниця. У цьому погості, ближче до огорожі, розміщувався будинок

для ксьондзів, кухонні та дерев'яні господарські приміщення _5_.

У XIX столітті західна половина сучасного парку була призначена для овочевого городу. За її огорожею знаходився костьольний пансіон з пральнею та господарськими

приміщеннями. За ним простягалася монастирська болотна сіножать Горбачин _6_.

Внутрішній двір монастиря, що прилягав до тильного фасаду будівель, виходив також на болотисту місцевість. Ліворуч, за костьолом був ще один великий овочевий

город, де були побудовані дерев'яні стайня та хлів каркасної конструкції. Тильна сторона

городу та внутрішнього двору замикалась забудовою з кількох дерев'яних житлових будинків. В наш час внутрішній двір використовується як господарський. Дерев'яні споруди монастиря не збереглися.

Дослідження об'єкту

Комплекс монастиря та костьолу в наш час складається з двох споруд, звернених головними фасадами на південь. Між костьолом та монастирем існує невелика дзвіниця,

що втратила первісне внутрішнє планування, та дерев'яний верх з голосниками.

Колись у

приміщенні дзвіниці були, імовірно, гвинтові сходи до верху, від яких залишилась шахта.

В XIX столітті на дзвіниці було 3 дзвони _7_.

Іконографія

Іконографія кінця XIX – початку XX ст. після перебудови православним Відомством

Монастирські споруди перебудовані назовні в основному на рівні верхніх частин. Розібраний, ймовірно, після передачі православному відомству, в 1890 році фронтон монастиря та його купол. У 50-х роках XX ст. змінено дах косяолу на чотирисхилий, фронтон косяолу розібраний.

Головний фасад комплексу з надбрамною дзвіницею на початок XXст. Опрацювання автора

Внутрішнє планування споруд костьолю та монастиря найбільшим змінам підлягало під час перебудови комплексу під медичний заклад – онкодиспансер. Змінені бічні перегородки колишніх келій, закладена шахта гвинтових сходів та зроблені прямокутні сходові марші, значно перебудована колишня брамницька – нині вестибюль хоспісу. У костьолі циліндричне склепіння закрито плескатою стелею, його інтер'єр поділений міжповерховим перекриттям. Замінено більшість склепінь нижнього поверху на плескати стелі, крім чотирьох приміщень. Однак в цілому пам'ятка зберігає структуру первісного планування. Внутрішній декор монастиря повністю втрачений. Монастир та костюл кармеліток – характерний для XVIII ст. монастирський комплекс. Подібні комплекси характеризуються тяжінням до організації закритого внутрішнього двору і наявністю парадного фасаду, відділеного від навколишньої забудови огорожею з парадною брамою. Аналогом подібного комплексу можна назвати кармелітський монастир в м. Бердичеві _8_.

У цьому монастирі, що в закінченому вигляді склався у XVIII столітті, так само як у Дубенському, до бічної повздовжньої стіни костьолю добудований монастир з внутрішнім плануванням, подібним до нашої пам'ятки. Внутрішній коридор з тильних сторін монастирських будинків охоплює по периметру закритий двір. Така сама структура плану була закладена у Дубенському монастирі та костьолі. До костьольної східної стіни добудований Г – подібний об'єм монастирської споруди, що з тильної сторони мала внутрішній коридор. Він проходив по нижньому та верхньому поверхам монастиря. Цей коридор мав своє продовження в окремій дерев'яній прибудові до східної стіни костьолю, що провадила до костьольної скарбниці _9_. Нині ця прибудова або дерев'яна галерея, вигляд якої невідомий, не існує. В цілому внутрішнє планування монастиря являє собою загальнопоширений тип лінійно-камерного плану, що був характерний для монастирів та інших будинків житлового та учбового призначення у XVII – XVIII ст.ст. За первісним призначенням приміщення нижнього поверху монастиря по обидва боки від центрального входу виконували роль житлових кімнат – келій для настоятельниці, трапезної, біля якої була квартира економа _10_.

Через сходи, що знаходилися біля дзвіниці, проходили на другий поверх, де біля коридору розташувались 17 однакових келій та пансіон для новоприйнятих монахинь. В

кінці верхнього коридору, у східному корпусі, були ще одні сходи на нижній поверх.

у
первісному стані нижній коридор мав цегляне склепіння, верхній – плескате перекриття.

Центральний вестибюль нині значно перероблений відносно первісного стану. Для проведення аналізу цих перебудов потрібні зондажні дослідження. Імовірно, у вестибюлі

існувало міжповерхове перекриття. У XVIII – XIX ст.ст. у вестибюлі на рівні першого

поверху існувала брамницька. Брамницька складалась з прохідного тамбуру та попарно

розміщених чотирьох кімнат для гостей по обидва боки від тамбуру. Навпроти парадного

входу знаходились двері з дзвіночком, що був вмурований до стіни _11_. Ще одні двері

вели в коридору до внутрішнього двору монастиря.

Головний фасад монастиря оформлений нині тринадцятистовпною аркадою.

Аркаду

зі східної сторони замикає стіна, тому можна припустити, що у минулому це була лоджія.

В XIX столітті був мурований фронтон покритий живописом релігійного змісту, над нам

був надбудований дерев'яний декоративний купол з бляшаними прикрасами _12_.

Стовпи аркади квадратні в плані, з профільованими кутами. Вони декоровані плескатими пілястрами з капітелями, що довільно передають мотив капітелі іонічного

інтерколумній основної аркади. . Центральна арка по ширині прольоту дорівнює приблизно ширині двох інтерколумній основної аркади. Центр арки – підвищений.

Пілястри на пілонах пересікають антаблемент і здорово підтримують карниз нескладного профілю. Цей засіб формування декору аркади нагадує аркади римської

архітектури – наприклад арку Траяна у Римі. Пілоном на стінах фасаду монастиря відповідають плескаті лопатки. Між стіною монастиря та пілонами прокладені металеві

анкери. Нижня частина аркади має муровану балюстраду з арочними завершеннями по

обидва боки від центрального входу.

На підвищеному парадному фасаді частково збереглися стюкові віконні обрамлення у

вигляді трикутних наличників, по кутах яких розміщуються ліпні вази з квітами, а у верхніх частинах ліпний мотив – лілеї. Подібний декор у більшому масштабі розвивається

у стюковій ліпнині обрамлення центрального порталу. Це обрамлення завершує лучковий

профільований фронтончик з лілією над ним та вазами з квітами по кутах верхньої частини. Слід відмітити, що подібна ліпнина з мотивами ваз з квітами є

надзвичайно

характерна для барокової орнаментики XVIII

ст. Такі вази виконувалися також у об'ємній

скульптурі і ставилися на підвищеннях –

балюстрадах, антаблементі, тощо. Не

виключено, що більшість декоративних елементів цього комплексу втрачена, про що говорилося вище.

Бічні фасадні стіни мали прямокутні віконні прорізи. Декор їх не зберігся.

Архітектурний декор також відсутній. На тильному північному фасаді прибудовано двохповерховий тамбур змінений в наш час.

Костел монастиря побудований з цегли за прямокутною схемою плану. Будівля трьохнефна, бічні нефи нижчі від центрального. Костел має виступаючу назовні прямокутну за планом вівтарну частину.

Циліндричні склепіння перекривають повздовж об'єми нефів споруди. Над вівтарем також

було склепіння (нині недоступне).

На склепінні костелу збереглися фрагменти фрескового розпису, що потребує спеціального дослідження. Можна припустити, що він зроблений у 1813 році.

Іконостас костелу до 1939р.

Іконостас костелу до 1939р.

В наш час інтер'єр споруди суттєво перебудований – зроблено

міжповерхове перекриття,
перегороджено приміщення бічних
нефів та верхнього нового ярусу.
Однак капітальні стіни та опорні
стовпи споруди збереглись.
Устаткування костьолю не збереглося.
У минулому столітті в костьолі були
влаштовані бічні каплиці в нефах, що
типові вівтарі. Над центральним
входом до костьолю, що знаходився у південному фасаді, були зроблені хори. До
хорів у
різні часи провадили двері з монастирської дзвіниці та сходи з костьолю. На хорах
був на
початку XIX ст. п'ятиголосний орган, пізніше – семиголосний. Титульна ікона
костьолю
зображувала св. Йосифа з Богородицею та Христом. На традиційному місці
знаходився
різьблений амвон. Недалеко вівтаря знаходилося особливе закрите приміщення
для
сповіді монахинь. У костьолі були лави, сповідальниці. Устаткування його не
збереглося.
Зовнішнє архітектурне оформлення костьолю св. Йосифа, так само як у
монастирському корпусі, має підкреслено парадний південний фасад. Бічні та
тильна
стіни костьолю не мали архітектурного декору, та навіть довгий час були не
потиньковані, про що вказується в
інвентарях.
Центральний вхід до костьолю
знаходиться на південному фасаді.
На фасадній стіні, що поділена
пілястрами на три частини, прорізані
нині великі вікна. Іконографія
пам'ятки дає можливість визначити,
що фронтон мав типовий для стилю
бароко вигнутий абрис. У
центральному полі фронтона
знаходилася фрамуга з лучковим
завершенням. Як правило, у таких фрамугах розміщували ікону або напис _13_.

*Интер'єр костелу до 1939р. З фондів
«Укрзахідпроектреставрація»*

Вигляд монастиря за Польщі (фото до 1925р.)

На колишньому фасаді костюлу до переробки був скромний портал з хвилеподібним стюковим обрамленням навколо прямокутного дверного прорізу. Нині обрамлення збите.

Віконні прорізи мали лучкові завершення та стюкові обрамлення, що повторювали форму прорізів. Зондажні дослідження 1985 року виявили місце віконних прорізів, що показані у фотоілюстраціях. З іконографії видно, що вікна мали дрібношибкове заповнення. З пізніших добудов до костюлу нині існують дві колишніх пономарні (або ризниці), що можливо, добудовані після 1890 року.

Історія забудови монастирського комплексу, за думкою деяких істориків, починається від 1630 року _14_. Польський краєзнавець М. Орлович під цією датою зазначає лише кармелітський костюл Іосифа _15_. Знайдені нами інвентарні описи комплексу монастиря та костюлу подають інше датування споруд. Відомості з літературних джерел на наш погляд можна поєднати таким чином: в 1688 році княгиня Теофілія Любомирська фондує кошти на монастир, в 1690 році на кошти Анастасії Чернецької розпочато або закладено, імовірно, дерев'яний костюл. Історик ордену кармелітів Ходиницький наводить факт, що перша освята костюлу _22_ та увід монахинь до новозбудованого монастиря відбувся в 1702 році, за посередництва єпископа С. Беганського. Всі ці будівлі, імовірно, були дерев'яними, про це вказується у інвентарних описах.

Візитаційний опис 1833 року наводить правдоподібну відомість про те, що мурований костюл та мурований монастир почали будуватися під наглядом княгині А. Чернецької (благодійниці монастиря) в 1721 році _18_. Після цього вірогідною здається дата 1741 рік, коли відбулася нова освята костюлу під титулом Іосифа та Богоматері єпископом Луцьким та Брестським Франтишком Кобельським. Про це освячення говориться майже в усіх інвентарях. Ця дата – найбільш імовірна дата закінчення будівництва існуючого нині цегляного костюлу.

Про будинок монастиря у візитаційних описах говориться, що він будувався в основному з 1741 по 1742 роки, але не був закінчений _19_. Заможні монахині добудовували монастир на протязі другої половини XVIII ст. своїми коштами. Слід відмітити, що у цей час м.Дубно стало одним з найбільш багатих на Волині центром торгівлі, визначним культурним центром, до міста були переведені контрактів ярмарки, в Дубно приїжджала околична шляхта, були побудовані значні феодальні помістя у повіті _20_.

В 1813 році після пожежі був відновлений та відреставрований костюл. Цей ремонт, або поновлення, імовірно був капітальним, тому що в описах говориться, що над костюлом були зведені склепіння, дах, костюл у середині та з південного фасаду був потинькований, що можна перевести як розписаний, або як пофарбований. Імовірно мова

йде про живопис на склепінні костьолю. В 1815 році після нищівної пожежі був наново відбудований та відреставрований будинок монастиря. Оскільки ми маємо у своєму розпорядженні документи про монастир та костюл за станом, в якому будівлі були відразу ж після цих ремонтів, або реставрацій, ми можемо визначити, що оформлення пам'ятки сформувалося власне в той час і майже не змінювалося на протязі усього XIX століття. Монастир та костюл у своїх фасадних частинах *Відновлення* набрав, на наш погляд, деякі риси раннього класицизму. Невідомий нам архітектор зробив вишукану екзотичну декорацію фасаду, яку автор статті про Дубно від 1881 року, що бачив монастир, назвав мавританською. Будівлі у ретроспективних стилях – неготичному, мавританському були поширені в архітектурі раннього класицизму 22. Архітектор монастиря вирішив іонічну капітель у вигляді декорації бахромою, де кожна окрема китиця завершує завитки капітелі. Цей декор втратив рельєфність після чисельних ремонтів, але не перестав бути оригінальним. Слід зауважити, що у той самий час, коли реставрували монастир та костюл кармелітів, в Дубно плідно працював видатний архітектор класицизму Генрик Іттар, італієць за походженням, а також інший талановитий архітектор Домінік Мерліні 23. Іттар навіть оселився з родиною в Дубенському повіті 24. Деякі засоби членування фасаду по вертикалі також свідчать про вплив класицизму – на фасаді монастиря підкреслено симетрично відносно центральної арки, використана аркада, що закриває обидва поверхи. Подібна форма портику або аркади найбільш характерна для класицизму, а не для бароко. У декоративних засобах оформлення фасадів споруд бароко найчастіше використовували виразні міжповерхові членування - карнизи між поверхами, тощо. Портики, що закривали обидва поверхи, зустрічаються частіше в архітектурі класицизму. У подальшому монастирський комплекс перетерпів ще одну пожежу в 1844 році, після чого він був відбудований. В 1855 році був проведений черговий ремонт 25 монастиря. В 1890 році монастир був переданий у православне відомство, костюл був закритий ще раніше 26. В 1922 році костюл та монастир був переданий римо-католицькому дівочому монастирю Провидіння Божого, що утримували у монастирі дитячий притулок та школу 27. Одразу після великої вітчизняної війни монастир був пристосований під медичний заклад – онкодиспансер, що функціонує донині. Будівлі були переобладнані відповідно до

потреб закладу. В той час був розібраний фронтон костьолю. Пізніше після пожежі у

східному крилі колишнього монастиря було змінено перекриття та карниз будинку.
Фото 1925р. __ Комплекс колишнього монастиря взятий під охорону держави як пам'ятка

архітектури XVII – XVIII ст.ст. Архітекторами Львівської КАРМ зроблено проект консервації пам'ятки, проведені обміри, зондажні дослідження в 1985 році.

Пропозиція по реставрації. На даний момент комплекс монастиря та костелу пристосований під медичний заклад – хоспіс. На нашу думку, було б доцільно відновити

його першочерговий вигляд, що дасть змогу туристам та паломникам відвідувати цей

чудовий архітектурний комплекс.

Джерела і література

1. ЦДІА в Ленінграді ф. 1350, оп.312, од.зб. 9 п. 28 «Атлас Волинської губернии двенадцати повітов сочинен в соответствии Высочайшего соизволения в Житомире

при Губернской чертежной 1798 года» - План міста Дубна.

2. Фонд краєзнавчого музею в м. Дубно. Фотовідбиток, що зображує колишній монастир.

3. «*Wolyri*» *Tygodnik wroiecsny, rojkucsny I gospodarezy 4 Ирса 1937 г.* БІГ.4

4. ДАЖО л.3 ф.90, оп.1 сд.зб. 319, 1816. Візантійський опис Дубенського кармелітського монастиря та костьолю.

5. ДАЖО л.2 ф.90, оп.1 сд.зб. 1105, 1842. Візантійський опис Дубенського кармелітського монастиря та костьолю.

6. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 299, 1817 р. л.П Візантійський опис Дубенського кармелітського монастиря.

7. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 323, 1818 р. л.Ю Візантійський опис Дубенського монастиря кармеліток.

8. *Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Том 2, Киев, 1985 - стор. 148*

Існуючий стан головного фасаду. Доробок автора

9. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 1302, 1881р. л.2^о. Візантійський опис Дубенського кармелітського монастиря.

10. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 299, 1817р.л.ІІ Візантійський опис Дубенського кармелітського монастиря.

11. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 299, 1817р.л.2 Візантійський опис Дубенського кармелітського монастиря та костьолю.

12. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 323, 1818р.л.1 Візантійський опис Дубенського кармелітського

монастиря та костьолю. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 1302, 1881р. л.2^о. Візантійський опис

...(вказана справа)

13. Фонд Дубенського філіалу Ровенського краєзнавчого музею. Фотовідбитки. NDT

4059/257 Г - фото 1949 р. NDT 4980 / 312 G - фото 1928 р.

14. *Історія міст і сіл УРСР. Київ, 1973, стор. 205. Ровенська область.*

15. M. Orłowicz. *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. Zuck. 1929 - стор. 74-290*
16. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 299, 1817 р. л.1. *вказана справа та інші інвентарі.*
17. *Wiadomosc historyczna o fundacyach klasztorow Zakonu karmelitanskiego nigelys w Polsce I*
Litwie a pozniej pod panowaniem Austriyi i Rossyi I Prass zostajacych. Lwow. 1846- СТор.87
18. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 1041, 1833р.л.1 *Візантійський опис Дубенського кармелітського костьолу та монастиря.*
19. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 299, 1817 р. л.1. *вказана справа та інші інвентарі.*
20. «*Wołyс*» № 20 (72) 4 maja 1934 r. str.3
21. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 319, 1816 р. л.1 *Візантійський опис ...*
22. *Всеобщая история архитектуры в 12 томах. Под ред. П.И. Максимова т.6, М.1968 - стр. 216.*
23. S. Loza. *Architekci I budowniczawie w Polsce. Warszawa 1954 - стор. 200*
24. T.S. Jaroszewski A. Rottmund. *Architekci Polskiego klasycyzmu. Warszawa 1974*
25. ДАЖО ф.90, оп.1 сд.зб. 1302, 1842 р. л.3^в. *Візантійський опис ...*
26. M. Orłowicz. - *вказан. праця, стор.290*
27. *Там же, а також у статті в журналі« Wołyс» від 4 Нрса 1937 r. str.4*